

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MADDE BAĞIMLILIĞI VE ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ*

A Review of Drug Addiction and Influential Factors in University Students

Rabia Hacıhasanoğlu¹, Serpil Türkleş²

ÖZET

Amaç: Bu araştırma Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sağlık Yüksekokulu ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Tanımlayıcı ve kesitsel özellikte olan araştırmanın evrenini belirtilen okullarda öğrenim gören toplam 4377 öğrenci, örneklemini ise bu okullardan basit rasgele örneklem yöntemiyle seçilen 963 (evrenin % 22'si) öğrenci oluşturmuştur. Veriler araştırmacılar tarafından oluşturulan tanımlayıcı form ile Mayıs 2005 tarihinde toplanmış, yüzdelik hesapları ve ki-kare testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Öğrencilerin %38.5'inin sigara, % 18.2'sinin alkol, % 0.8'inin uçucu madde kullandıkları belirlenmiştir. Öğrencinin yaşı, cinsiyeti, yaşadığı yer, sorunlarını ailesi ile paylaşma durumu ve babanın mesleği sigara kullanmayı, öğrencinin cinsiyeti, yaşadığı yer, sorunlarını ailesi ile paylaşma durumu, annenin eğitim düzeyi ve mesleği de alkol kullanmayı etkilediği belirlenmiştir.

Sonuç: Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanım sıklığı çok yüksek olmamakla birlikte arzu edilen bir sonuç değildir. Üniversite öğrencilerine madde bağımlılığına karşı dirençli hale getiren alternatif programlar oluşturulması ve bu konularda eğitimler verilmesi önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Üniversite öğrencileri, sigara, alkol, madde bağımlılığı.

SUMMARY

Objective: This study was carried out to analyze drug addiction and influential factors in students attending Erzincan School of Law, Faculty of Science and Literature, Health School and Vocational School at Atatürk University.

Method: The universe of this descriptive and cross-sectional study comprised a total of 4377 students who attended the above mentioned schools and the sampling comprised 963 students (22% of the universe) randomly chosen among them. The data were collected in May 2005 through a descriptive form designed by the investigators and were evaluated using percentage calculations and chi-square test.

Results: It was determined that 38.5% of the students smoked, 18.2% used alcohol, and 0.8% used volatile substance. It was established that the factors such as age and gender of the student, the place where the student lived, whether the student shared his/her problems with his/her family and the profession of the father had an impact on smoking; gender of the student, the place where the student lived, whether the student shared his/her problems with his/her family, educational status and the profession of the mother, had an impact on the use of alcohol.

Conclusion: Although the prevalence of use of cigarettes and alcohol and drug abuse is not very high, it is not at a desired level either. It is therefore recommendable that alternative programs be established for university students and relevant education provided to make them more resistant against drug addiction.

Key words: University students, cigarettes, alcohol, drug addiction.

¹ Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu

² Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu

*Bu araştırma BAP 2005/203 nolu proje olarak Atatürk Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

GİRİŞ

Madde bağımlılığı, kişinin kullandığı alkol, ilaç ve uyuşturucu maddeyi yaşamında vazgeçilmez bir unsur haline getirmesidir. Kaygı yaratan durumlardan kaçma eğilimi, sosyal açıdan bağımlı kişilik özellikleri, psikolojik sorunlar yaşamak, merak, akademik başarısızlık, ebeveynlerden bağımsız bir kimlik oluşturma, aile içi iletişimlerde sorunları olma, aile-çocuk ilişkisi zayıflığı gibi bir çok neden ergenlerde madde kullanımı nedenleri arasında yer almaktadır (1). Anne baba tutumu kötü alışkanlıklara başlamada, sürdürmede ve sonlandırmada özellikle ergenlik döneminde belirleyici rol oynamaktadır (2). Yapılan bir çalışmada anne-babanın tutumları otoriter yöne doğru kaydıkça gençlerin sigara kullanma eğilimlerinin arttığı belirlenmiştir (3).

Madde kullanımının yaygınlığı ülkeleri önemli ölçüde etkilemektedir (4). Dünyada olduğu gibi ülkemizde de başta gençler olmak üzere herkesi etkileyen biyolojik, ruhsal ve sosyal boyutları olan bir sağlık sorunudur (1). Bunun en önemli nedenlerinden birisi madde kullanımının sosyal, ekonomik ve sağlık alanlarında ciddi boyutlarda sorun yaratmasıdır (4). Bir çok genç insan, değişik karmaşık psikolojik etkileri olan maddeleri kötüye kullanmakta ve bunlara bağımlı hale gelmektedir (5). Ülkemizde bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı her geçen gün artmaktadır. Bu maddeler arasında sigara ve alkol ilk sıralarda yer almaktadır. Ülkemizde üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda sırası ile sigara içme prevalansı %14-64.4 (6-9), alkol içme prevalansı %15-76 (10-13), diğer madde kullanımı prevalansı ise lise ve üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda %5-17 (9,14-17) olarak belirlenmiştir.

Alkol/madde kullanımı kişiliğin gelişimini bastırmak ya da kötüleştirmek şeklinde etkileyebilir ve alkol/madde kullanımı yüksek olan kişilerde kişilik bozukluğu yaygınlığı daha fazla olduğu da belirlenmiştir (18). Son yıllarda ülkemizde ve dünyada madde kullanımında artış olduğu gözlenmektedir. Madde kullanımının kişi, aile ve toplum üzerinde yarattığı tehlikelere yönelik bir ilgi artışı olmuştur (19). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) belirlemiş olduğu 21. yüzyılda herkese sağlık hedeflerinden hedef 4'te 2020 yılına kadar ilaç, tütün ve alkol tüketimi gibi

zararlı davranışlara yönelen gençlerin oranı önemli derecede azaltılmalı ve hedef 12'de 2015 yılına kadar tütün, alkol ve psikoaktif ilaçlar gibi alışkanlık yapan maddelerin kullanımına bağlı istenmeyen sağlık etkileri tüm üye ülkelerde önemli şekilde azaltılması amaçlanmıştır (20). Üniversite öğrencileri gerek yaş grupları gerekse farklı bir şehre, farklı bir sosyal çevreye uyum sorunları göz önünde bulundurulduğunda madde bağımlılığı sorunu yönünden risk grubunu oluşturmaktadır. Madde bağımlılığı yaygınlığını azaltmak için alınan maddelerin zararları ve bunların nasıl bırakılabileceği konusunda eğitim verilmesi gerekmektedir. Yapılan bir çalışmada ebeveynlere ve öğretmenlere madde bağımlılığını önlemek için verilen eğitimin etkili olduğu saptanmıştır (21).

Madde kullanımı ve bağımlılığı günümüzde ırk ve etnik farklılıkları da aşarak bütün toplumların yüzleşmek zorunda kaldığı en önemli halk sağlığı sorunları haline gelmiştir (22). Bu doğrultuda üniversite öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla bu araştırma planlanmış ve yapılmıştır.

YÖNTEM

Tanımlayıcı ve kesitsel tipte olan bu araştırmanın evrenini Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sağlık Yüksekokulu ve Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören toplam 4377 öğrenci oluşturmuştur. Örneklemi ise bu okullardan sınıf listelerinden alınabilecek öğrenci sayısı belirlenerek basit rasgele örneklem yolu ile seçilen toplam 963 (evrenin %22'si) öğrenci oluşturmuştur.

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan **tanımlayıcı form** ile Mayıs 2005 tarihinde toplanmıştır. Tanımlayıcı form; öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, okuduğu fakülte/yüksekokul, annenin, babanın eğitim düzeyi ve meslek durumları, ailenin aylık geliri ve öğrencinin yaşadığı yer), madde kullanım durumunu (sigara, alkol ve diğer maddeleri kullanma durumu), ailesel özellikleri içeren (annenin, babanın şiddet uygulama, anne ve babanın birbirleri ile geçinme durumu) ve öğrencinin duygusal özelliğini belirleyen (sorunlarını ailesi ile paylaşma durumu) toplam 16 kapalı uçlu sorudan oluşmuştur.

Verilerin toplanması için ilgili kurumdaki yazılı izin alınmıştır. Ayrıca formlar uygulanmadan önce araştırma kapsamına alınacak öğrencilere araştırmanın amacı açıklanarak öğrencilerden sözlü onay alınmış, öğrencilerin gizlilik ilkesine saygı gösterilmiştir. Anket formları öğrencilere ders saatinde dağıtılmış ve toplanmıştır. Formların doldurulması ortalama olarak 15-20 dakikada tamamlanmıştır.

Araştırmada öğrencilerin madde kullanma durumları bağımlı, öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri, ailesel özellikleri ve iletişim becerilerine yönelik özellikleri ise bağımsız değişkenleri oluşturmuştur.

İstatistiksel Analiz: Araştırma bulgularının analizinde yüzde dağılımları, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki önemi belirlemek için ki-kare önemlilik testi kullanıldı. Önemlilik düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

BULGULAR

Öğrencilerin %69'unun 20-23 yaşında, %50.7'sinin kız, %49.3'ünün erkek öğrenci, %44.4'ü Eğitim Fakültesi, %21.1'i Meslek Yüksekokulu, %16.6'sı Hukuk Fakültesi, %15.9'u Sağlık Yüksekokulu, %2'si Fen Edebiyat Fakültesi öğrencisi olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %42.6'sının annelerinin ilköğretim mezunu, %92.9'unun annesinin ev hanımı, %32'sinin babasının ilköğretim mezunu, %23.9'unun babasının emekli olduğu, %31.7'sinin ailesiyle, %38.6'sının yurtlarda, %29.6'sının ise ailesinden ayrı evde yaşadığı saptanmıştır.

Öğrencilerin %57.9'unun sigara kullanmadığı, % 17.4'ünün her gün bir paketten daha az

kullandığı, % 79'unun alkol kullanmadığı, % 17.1'inin her gün olmamakla birlikte ara sıra kullandığı, %3.6'sının sigara, %2.8'inin ise daha önce alkol kullandığı halde bıraktığı belirlenmiştir (Tablo 1).

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerden % 0.8'inin uyuşturucu madde, %0.3'ünün kokain, %0.2'sinin eroin, %1'inin esrar, %1'inin ecstasy, % 0.1'inin LSD, %0.2'sinin anabolizan steroid, %0.1'inin amfetamin ve %0.6'sının maraş otu ve kahve kullandığı saptanmıştır (Tablo 2).

Araştırma sonucuna göre öğrencinin yaşı, cinsiyeti, babanın mesleği, şu anda yaşadığı yer, sigara kullanmayı, cinsiyet, annenin eğitim durumu, annenin mesleği ve şu an yaşanan yerin ise alkol kullanmayı etkilediği belirlenmiştir ($p < 0.001$, $p < 0.01$, $p < 0.05$) (Tablo 3). Aynı tabloda annenin eğitim düzeyi, mesleği, babanın eğitim düzeyi, ailenin aylık geliri ile sigara kullanma; öğrencinin yaşı, babanın eğitim düzeyi, mesleği, ailenin aylık geliri ile alkol kullanma arasında istatistiksel olarak önemli bir fark saptanmamıştır ($p > 0.05$).

Öğrencinin sorunlarını ailesi ile paylaşma durumu ile sigara içme arasında anlamlı bir ilişki belirlenmişken ($p < 0.001$), annenin-babanın evde şiddet uygulaması, anne-babanın birbirleriyle geçinme durumları ile sigara içme arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p > 0.05$) (Tablo 4). Aynı tabloda babanın evde şiddet uygulaması, anne-babanın birbirleriyle geçinme, öğrencinin sorunlarını ailesi ile paylaşma durumları ile alkol kullanma arasında anlamlı ilişki bulunurken ($p < 0.05$, $p < 0.001$), annenin evde şiddet uygulaması ile anlamsız ilişki bulunmuştur ($p > 0.05$).

Tablo 1: Öğrencilerin Sigara ve Alkol Kullanma Durumlarının Dağılımı

Sigara ve alkol kullanma durumları	Sayı	%
Sigara kullanma durumu		
Hiç kullanmıyorum	557	57.9
Kullanıyordum bıraktım	35	3.6
Her gün olmamakla birlikte ara sıra kullanıyorum	110	11.4
Her gün bir paketten daha az kullanıyorum	168	17.4
Her gün en az bir paket veya daha fazla kullanıyorum	93	9.7
TOPLAM	963	100.0
Alkol kullanma durumu		
Hiç kullanmıyorum	761	79.0
Kullanıyordum bıraktım	26	2.8
Her gün olmamakla birlikte ara sıra kullanıyorum	165	17.1
Her gün bir dubleden daha az kullanıyorum	2	0.2
Her gün en az bir duble veya daha fazla kullanıyorum	9	0.9
TOPLAM	963	100.0

Tablo 2: Öğrencilerin Kullandığı Maddelerin Dağılımı

Madde	Kullanan		Kullanmayan		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Uçucu maddeler	8	0.8	955	99.20	963	100
Kokain	3	0.3	960	99.70	963	100
Eroin	2	0.2	961	99.80	963	100
Esrar	10	1.0	953	99.00	963	100
Ecstasy	10	1.0	953	99.00	963	100
LSD	1	0.1	962	99.90	963	100
Anabolizan steroid	2	0.2	961	99.80	963	100
Amfetamin	1	0.1	962	99.90	963	100
Diğer (Maraş otu, kahve)	6	0.6	957	99.40	963	100

Tablo 3: Öğrencilerin Sosyo-demografik Özelliklerine Göre Sigara ve Alkol Kullanma Durumlarının Dağılımı

Demografik Özellikler	Sigara Kullanma Durumu				Ki-kare ve p değeri	Alkol Kullanma Durumu						Ki-kare ve p değeri
	Kullanan		Kullanmayan			Kullanan		Kullanmayan		TOPLAM		
	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%	
Yaş												
19 ve altı	38	21.3	140	78.7	x2=43.168 p<0.001	26	14.6	152	85.4	178	100	x2= 5.064 p>0.05
20-23	262	39.5	402	60.5		120	18.1	544	81.9	664	100	
24 ve üstü	71	58.7	50	41.3		30	24.8	91	75.2	121	100	
Cinsiyet												
Kadın	140	28.7	348	71.3	x2=40.423 p<0.001	56	11.5	432	88.5	488	100	x2=30.636 p<0.001
Erkek	231	48.6	244	51.4		120	25.3	355	74.7	475	100	
Annenin Eğitim Düzeyi												
Okur yazar değil	59	41.8	82	58.2	x2=4.128 p>0.05	17	12.1	124	87.9	141	100	x2=18.054 p<0.001
Okur yazar	44	40.4	65	59.6		15	13.8	94	86.2	109	100	
İlkokul	148	36.2	261	63.8		67	16.4	342	83.6	409	100	
Ortaokul	59	43.7	76	56.3		36	26.7	99	73.3	135	100	
Lise	43	34.7	81	65.3		27	21.8	97	78.2	124	100	
Üniversite	17	40.5	25	59.5		13	31.0	29	69.0	42	100	
Annenin Mesleği												
Ev hanımı	344	38.4	551	61.6	x2= 2.029 p>0.05	154	17.2	741	82.8	895	100	x2=12.008 p<0.05
Memur	14	45.2	17	54.8		11	35.5	20	64.5	31	100	
Emekli	7	38.9	11	61.1		6	33.3	12	66.7	18	100	
Serbest meslek	2	20.0	8	80.0		3	30.0	7	70.0	10	100	
Babanın Eğitim Düzeyi												
Okur yazar değil	12	48.0	13	52.0	x2= 5.562 p>0.05	5	20.0	20	80.0	25	100	x2= 2.226 p>0.05
Okur yazar	20	52.6	18	47.4		5	13.2	33	86.8	38	100	
İlkokul	119	38.6	189	61.4		50	16.2	258	83.8	308	100	
Ortaokul	57	35.2	105	64.8		30	18.5	132	81.5	162	100	
Lise	86	36.1	152	63.9		47	19.7	191	80.3	238	100	
Üniversite	63	36.8	108	63.2		34	19.9	137	80.1	171	100	
Babanın Mesleği												
Memur	85	39.2	132	60.8	x2=12.918 p<0.05	43	19.8	174	80.2	217	100	x2=2.044 p>0.05
İşçi	27	37.0	46	63.0		11	15.1	62	84.9	73	100	
Esnaf	31	33.3	62	66.7		19	20.4	74	79.6	93	100	
Serbest meslek	70	38.9	110	61.1		32	17.8	148	82.2	180	100	
Çiftçi	32	25.8	92	74.2		20	16.1	104	83.9	124	100	
Emekli	102	44.3	128	55.7		42	18.3	188	81.7	230	100	
İşsiz	3	42.9	4	57.1		2	28.6	5	71.4	7	100	
Allenin Aylık Geliri												
İyi	73	34.0	142	66.0	x2= 2.650 p>0.05	40	18.6	175	81.4	215	100	x2= 1.803 p>0.05
Orta	250	39.5	383	60.5		110	17.4	523	82.6	633	100	
Kötü	48	41.7	67	58.3		26	22.6	89	77.4	115	100	
Yaşadığı Yer												
Aile ile	125	41.0	180	59.0	x2=12.654 p<0.01	48	15.7	257	84.3	305	100	x2=20.251 p<0.001
Yurtta	118	31.7	254	68.3		51	13.7	321	86.3	372	100	
Arkadaş ile	127	44.7	157	55.3		76	26.8	208	73.2	284	100	

Tablo 4: Öğrencilerin Ailesel Özelliklerine Göre Sigara ve Alkol Kullanma Durumlarının Dağılımı

Ailesel Özellikler	Sigara Kullanma Durumu				Ki-kare ve p değeri	Alkol Kullanma Durumu						Ki-kare ve p değeri
	Kullanan		Kullanmayan			Kullanan		Kullanmayan		TOPLAM		
	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%	
Annenin Şiddet Uygulama Durumu												
Uyguluyor	9	34.6	17	65.4	$\chi^2= 0.161$ $p>0.05$	7	26.9	19	73.1	26	100	$\chi^2=1.366$ $p>0.05$
Uygulamıyor	358	38.5	572	61.5		167	18	763	82.0	930	100	
Babanın Şiddet Uygulama Durumu												
Uyguluyor	16	39.0	25	61.0	$\chi_2= 0.018$ $p>0.05$	13	31.7	28	68.3	41	100	$\chi^2= 5.232$ $p<0.05$
Uygulamıyor	343	38.0	560	62.0		159	17.6	744	82.4	903	100	
Anne ve Babanın Birbirleriyle Geçinme Durumu												
Her zaman iyi geçiniyorlar	300	37.0	511	63.0	$\chi_1=2.402$ $p>0.05$	129	15.9	682	84.1	811	100	$\chi^2=25.504$ $p<0.001$
Hiç bir zaman iyi geçinemiyorlar	9	42.9	12	57.1		9	42.9	12	57.1	21	100	
Bazen iyi geçiniyorlar	45	44.6	56	55.4		33	32.7	68	67.3	101	100	
Sorunlarını Ailesiyle Paylaşma Durumu												
Paylaşıyor	236	33.2	474	66.8	$\chi^2=31.228$ $p<0.001$	106	14.9	604	85.1	710	100	$\chi^2=20.539$ $p<0.001$
Paylaşmıyor	134	63.2	118	46.8		70	27.8	182	72.2	252	100	

TARTIŞMA

Üniversite öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada, öğrencilerin %38.5'inin sigara kullandıkları belirlenmiştir. Ülkemizde üniversite öğrencileri ile yapılan çeşitli çalışmalarda sigara içme prevalansı %14-64.4 olarak belirlenmiştir (6-9). Değişik ülkelerde üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda farklı oranlarda sigara kullanımı belirlenmiştir. Ürdün'de %28.6, Yeni Zelanda'da %10, Amerika'da %22.3 (23-25). Belirtilen ülkelere göre ülkemizde sigara içme oranının daha fazla olması bir çok faktörden etkileneceği gibi sigaranın insan sağlığı üzerinde yaptığı zararlı etkilerin yapılan kampanyalarla tam olarak anlatılıp benimsenilemediğinden kaynaklanmış olabilir.

Öğrencilerin % 3.6'sının ise daha önce sigara kullandığı halde bıraktığı saptanmıştır. Yapılan çalışmalarda daha önce sigara içtiği halde şu an içmeyen öğrenci oranı ise %1.6-%7.8 olarak bildirilmiştir (26,27,8, 28).

Alkol ve madde kullanımının gizlenmesi eğilimine karşın bu araştırmada öğrencilerin % 18.2'sinin alkol kullandıkları saptanmıştır. Ülkemizde üniversite öğrencileri ile yapılan çeşitli çalışmalarda alkol kullanma prevalansı %15-76 arasında değişmektedir (10-13).Üniversite öğrencileri ile yapılan başka bir çalışmada öğrencilerin %10.2'sinin son bir yılda 12 birim alkol kullandıkları belirlenmiş, ayrıca %1.2'si alkol bağımlılığı, %2.2'si alkolü kötüye kullanım tanısı almıştır (17). Çıraklık eğitimi devam eden çalışan gençlerde ise bir kereden fazla

alkol kullanım yaygınlığı % 24.3 olarak bildirilmiştir (29). Asya kökenli Amerikalı üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada öğrencilerin yaşam boyu alkol kullanma prevalansı %94.5, son bir ay içinde kullanım oranları ise %78.6 olarak bildirilmiştir (30). Kenya'da üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada da alkol kullanım oranı %84.2 olarak bildirilmiştir (31). Ülkemizde değişik zamanlarda değişik şehirlerde yapılan çalışma sonuçları da alkol kullanım sıklığı açısından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık, sosyo-kültürel, ekonomik koşullar bakımından şehirler arasında farklılıkların olması, farklı yaşam biçiminin benimsenmesi, çalışmanın yapıldığı zaman gibi bir çok faktörden etkilenmesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada öğrencilerin %2.8'inin daha önce alkol kullandıkları halde bıraktıkları saptanmıştır. Altıntaş ve arkadaşlarının (2004) çalışmasında ise öğrencilerin % 0.5'inin daha önce alkol kullandığı halde bıraktıkları saptanmıştır (26).

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin % 0.8'inin uçucu madde, %0.3'ünün kokain, %0.2'sinin eroin, %1'inin esrar, %1'inin ecstasy, %0.1'inin LSD, %0.2'sinin anabolizan steroid, %0.1'inin amfetamin ve %0.6'sının maraş otu ve kahve kullandığı saptanmıştır. Akvardar ve ark. (2001) çalışmasında öğrencilerin %11.7'sinin yasal olmayan madde kullanmayı düşündüğü, %6.7'sinin yaşam boyu bir madde kullanmayı denediği, %0.8'inin bir madde kullandığı belirlenmiştir (12). Kaya ve Çilli (2002) yaptıkları çalışmada öğrencilerin %17'si nikotin bağımlılığı, %13'ü nikotin yoksunluğu tanısı almıştır (17). Yüksel ve ark. (1994) yaptıkları çalışmada

öğrencilerin alkol dışında diğer bağımlılık yapıcı maddeleri ve ilaçları kullanım oranının ise %5-9 arasında olduğu bildirilmiştir (14). Altındağ ve ark. (2005) yasadışı madde kullanımını %2.3 olarak bildirmişlerdir (9). Doğan'ın (2001) lise öğrencileri ile yaptığı bir çalışmada öğrencilerin %4.7'si uçucu maddeler, %1.3'ü esrar, %1.3'ü benzodiazepinleri son bir ay içinde en az bir kez kullandığı belirlenmiştir (32). Erdem ve ark. (2006) lise öğrencileri ile yaptıkları çalışmada herhangi bir madde kullanan öğrenci oranını ise %14.3 olarak belirtmişlerdir (16). Asya kökenli Amerikalı üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada, öğrencilerin %37'si yaşam boyu, %9.5'i ise sürekli yasal olmayan madde kullandıkları belirlenmiştir (30). Kenya'da üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ise madde kullanımı (eroin, kokain amfetamin ve LSD) %5'ten daha düşük olarak bildirilmiştir (31). İstanbul'da lise öğrencileri ile yapılan bir çalışmada da öğrencilerin %3.6'sının yaşam boyu en az bir kez esrar, %8.6'sının uçucu madde, %3.3'ünün uyuşturucu/uçucu madde kullandıkları belirlenmiştir (15). Lise öğrencileri ile yapılan başka bir çalışmada öğrencilerin %8.8'inin yaşam boyu en az bir uçucu madde (33), sanayi bölgesinde çalışan çırakların ise %9.1'inin uçucu madde kullandığı bildirilmiştir (34). Bu araştırma sonuçlarının madde kullanımı bakımından diğer çalışmalara göre daha düşük oranlarda olması dikkati çekmekte ancak arzu edilen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Ayrıca madde kullanımının risklerine ilişkin bilgilendirme ve farkındalığın yeterli olmadığı, bölgesel farklılıklardan kaynaklanan toplumsal kabul görme ile de ilgili olabileceği düşünülmüştür.

Araştırma sonucuna göre öğrencinin yaşı arttıkça sigara kullanma oranının arttığı ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç ülkemizde üniversite öğrencileri ve adölesanlarla yapılan diğer çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (35-37). İngiliz adölesanlarla yapılan başka bir çalışmada da adölesanların herhangi bir madde (sigara, alkol, yasal olmayan madde) kullanımının 11 yaşında %30.4 iken, 16 yaşında %83.9'a ulaştığı bildirilmiştir (38).

Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla sigara içtiği ve aradaki farkın istatistiksel olarak önemli olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç yapılan diğer çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (28, 31, 36, 37, 39).

Annenin eğitim düzeyi ile sigara kullanma arasındaki farkın istatistiksel olarak önemsiz olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç yapılan diğer çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir (40,41).

Annenin mesleği ile sigara kullanma arasındaki fark istatistiksel açıdan önemsiz bulunmuştur.

Herken ve arkadaşlarının (1997) yaptığı çalışmada da annenin mesleği ile sigara içme arasındaki fark istatistiksel açıdan önemsiz bulunmuştur (3).

Babanın eğitim düzeyi ile sigara içme arasındaki fark istatistiksel açıdan önemsiz bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda da babanın eğitim düzeyi ile sigara içme arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur (3,27,41).

Baba mesleğine göre öğrencinin sigara içme durumuna baktığımızda babası emekli olan öğrencilerin daha fazla sigara içtiği ve aradaki farkın istatistiksel açıdan önemli olduğu saptanmıştır. Kutlu ve Çivi'nin (2006) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada da babası emekli olan öğrencilerin sigara içme oranının daha fazla olduğu ancak farkın önemsiz olduğu bildirilmiştir (28).

Ailenin aylık geliri ile sigara içme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Üniversite öğrencileri ve gençlerle yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir (3, 36, 42).

Arkadaşları ile beraber evde kalan öğrencilerde sigara kullanma oranının daha fazla olduğu ve farkın istatistiksel açıdan önemli olduğu saptanmıştır. Çevre ve arkadaş faktörü her türlü alışkanlıkta olduğu gibi sigara konusunda da belirleyici olabilmektedir. Yapılan çalışmalarda da ailenin yanında kalmayan öğrencilerde sigara içme oranının daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak önemli olduğu saptanmıştır (41, 43,44).

Araştırma sonucuna göre öğrencinin yaşı arttıkça alkol kullanma oranının arttığı ancak yaş ile alkol kullanma arasında istatistiksel açıdan önemli bir fark olmadığı saptanmıştır. Bu sonuç Yiğit ve Khorshid'in (2006) çalışma sonucu ile benzerlik göstermektedir (13). Asya kökenli Amerikalı üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada da 18-20 yaş grubunda alkol kullanma oranı yaklaşık %50 iken 21-15 yaş grubunda yaklaşık %67'ye ulaşmıştır (30).

Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre alkol içme oranının daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak önemli olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç ülkemizde değişik şehirlerde üniversite öğrencilerinde yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (12,35). İsrail'de yapılan çalışmada da erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla alkol kullandıkları ve aradaki farkın önemli olduğu belirlenmiştir (45).

Annenin eğitim düzeyi arttıkça alkol kullanan öğrenci oranının arttığı ve farkın önemli olduğu saptanmıştır. Üniversite öğrencileri ile yapılan başka bir çalışmada da annenin eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin alkol kullanma oranının arttığı ve farkın önemli olduğu bildirilmiştir (11).

Annesi memur, emekli ve işçi olan öğrencilerin, annesi ev hanımı olan öğrencilere göre daha fazla

alkol kullandıkları ve aradaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir. Erci'nin (1999) lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada annenin mesleği ile alkol kullanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (46).

Babanın eğitim düzeyi ile alkol kullanma arasında istatistiksel açıdan önemli bir fark olmadığı saptanmıştır. Şaşmaz ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında babanın eğitim düzeyinin yüksek olması öğrencinin alkolle karşılaşmasını artıran bir faktör olduğu belirlenmiştir (47). Türe ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında ise babanın eğitim düzeyi arttıkça alkol kullanma eğiliminin azaldığı ve farkın önemli olduğu bildirilmiştir (35). Aynı ülkede farklı şehirlerde aynı grupla yapılan çalışmalarda bu farklı sonuçlar bize babanın eğitim düzeyinin neden sonuç ilişkisini gösterme bakımından zayıf bir gösterge olduğunu düşündürmüştür.

Babanın mesleği ile alkol kullanma arasındaki fark önemsiz bulunmuştur. Erci'nin (1999) lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada da babanın mesleği ile alkol kullanma arasındaki fark önemsiz bulunmuştur (46).

Ailenin aylık geliri ile alkol kullanma arasındaki fark önemsiz bulunmuştur. Bu sonuç Tot ve arkadaşlarının (2002) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışma sonucu ile benzerdir (11). Graves ve ark. (2005) Kuzey Karolina'da yaptıkları çalışmada düşük sosyo-ekonomik duruma sahip öğrenciler ile alkol kullanma arasındaki ilişki önemsiz bulunmuştur (48). Asya kökenli Amerikalı üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada ise düşük sosyo-ekonomik duruma sahip erkek öğrencilerde alkol ve diğer maddeleri tüketme riskinin daha fazla olduğu belirlenmiştir (30). Bu farklı sonuçlar bize alkol kullanımında ekonomik durumun kesin bir belirleyici olamayacağını düşündürmüştür.

Alkol kullanan öğrencilerin arasında en fazla alkol kullananların arkadaşları ile birlikte evde yaşadıkları, alkol kullanıp ailesi ile birlikte ve yurttan yaşayan öğrenciler ile aralarındaki farkın istatistiksel açıdan önemli olduğu saptanmıştır. Ülkemizde Türe ve ark. (2006) Tıp Fakültesi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada evde yalnız ve arkadaşları ile beraber yaşayan öğrencilerde alkol kullanma oranının diğer öğrencilere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir (35). Gfroerer ve ark. (1997) Amerika'da üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada da ailesi ile kalan öğrencilerin %54'ünün alkol kullandığı, ailesi ile yaşamayan öğrencilerin ise %69.9'unun alkol kullandığı ve aradaki farkın önemli olduğu bildirilmiştir (49).

Annenin-babanın evde şiddet uygulaması ve anne, babanın birbirleriyle geçinme durumları ile sigara içme arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Annenin evde şiddet uygulaması ile alkol içme arasında anlamsız, babanın evde

şiddet uygulaması, anne ve babanın birbirleriyle geçinme durumları ile alkol kullanma arasında ise anlamlı ilişki belirlenmiştir. Herken ve ark. (1997) yaptıkları çalışmada, anne baba tutumunun sigara içmeyi etkilediği, otoriter ailelerin çocuklarında sigara içme oranının arttığı belirlenmiştir (3). Karatay ve Kubilay'ın (2004) çalışmasında aile ilişkileri iyi olmayan öğrencilerin daha fazla sigara ve alkol kullandıkları belirlenmiştir (50). Türe ve ark. (2006) yaptıkları çalışmada ise anne ve babanın birbirleri ile geçinme durumunun sigara ve alkol kullanımını etkilemediği belirlenmiştir (35). Erci (1999) lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada anne babanın şiddet uygulaması ile alkol ve sigara kullanma durumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, anne-babanın geçimsizliği ile sigara ve alkol kullanma arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki belirlemiştir (46). Bütün bu farklı sonuçlar doğrultusunda aile içi ilişkilerin her zaman herhangi bir madde kullanımında etkili olamayacağı, bir çok faktörden etkilendiği/etkileneyeceği, aynı zamanda öğrencilerin/bireylerin kendilerine olan özgüvenleri, kişisel özellikleri, hayattan beklentileri, yaşama bakış açıları gibi bir çok faktöründe etkili olabileceği düşünülmüştür. Graves ve ark. (2005) adolesanlarla yaptıkları çalışmada anne babaya ait davranışsal özelliklerin adolesanların sigara içimi üzerinde tahmin edici etkiye sahip olmasına karşın alkol içimi üzerinde aynı etkiye sahip olmadığı bildirilmiştir (48). Yapılan başka bir çalışmada da madde bağımlısı olan bir ergene yapılan aile terapisi yöntemi ile bu ergenin bağımlılıktan kurtulduğu ve ailesi ile sağlıklı ilişki içinde yaşadığı belirlenmiştir (51).

Öğrencinin sorunlarını ailesi ile paylaşma durumu ile sigara ve alkol kullanma arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Benzer şekilde Türe ve ark. (2006) yaptıkları çalışmada da her sorununu ailesi ile paylaşan öğrencilerde, bazı sorunlarını paylaşan veya hiç paylaşmayan öğrencilere göre alkol ve sigara kullanma oranlarının daha az olduğu ve farkın önemli olduğu belirlenmiştir (35). Gökgöz ve Koçoğlu'nun (2007) adolesan öğrencilerle yaptıkları çalışmada sorunlarını ailesi ile paylaşma durumları ile sigara kullanma arasında anlamlı ilişki saptanmıştır (37). Erci (1999) lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada bireyin sorunlarını ailesi ile tartışma durumu ile sigara ve alkol kullanma arasında yapılan korelasyon analiz sonucunda negatif yönde anlamsız bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir (46).

Bu araştırmanın kendi içinde kısıtlılıkları mevcuttur. Örnekleminde üniversite öğrencilerini kapsadığından, üniversitede okumayan aynı yaş grubundaki bireyler hakkında bilgi vermemektedir. Bu nedenle elde edilen bulgular bu yaş grubundaki tüm bireylere genelleştirmek mümkün değildir.

SONUÇ

Bu araştırmada öğrencilerin %57.9'unun hiç sigara içmediği, %3.6'sının ise daha önceden içtiği halde şu an içmediği, %79.0'ın hiç alkol kullanmadığı, %2.7'sinin ise daha önce kullandığı halde şu an kullanmadığı saptanmıştır. Madde kullanan öğrenci oranı ise %0.1-%1 arasında değişmektedir. Öğrencinin yaşı, cinsiyeti, babanın mesleği, öğrencinin yaşadığı yer, öğrencinin sorunlarını ailesi ile paylaşma durumu sigara, cinsiyet, annenin eğitim durumu, mesleği, öğrencinin yaşadığı yer, sorunlarını ailesi ile paylaşma durumu gibi faktörler alkol kullanımını etkiledikleri belirlenmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

- Madde kullanımı açısından bütün gençlere daha dikkatli yaklaşılması,
- Gençleri madde bağımlılığına karşı dirençli hale getiren alternatif programlar oluşturulmalı ve bu konularda eğitimler verilmesi,
- Ergenin rol modeli olarak gördüğü kişilerin olumlu davranışlarla gençleri sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanımından uzaklaştırmaları,
- Bağımlılıkları önleme programlarında birey ailesi ile beraber değerlendirilip ailenin tamamının programa dahil edilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

- 1- Ergen ve madde kullanımı. www.mamakram.com erişim tarihi 07.03.2008
- 2- Herken H, Özkan İ. Sigara alışkanlığı ve anne-baba tutumu. Genel Tıp Dergisi 1998; 8:85-89.
- 3- Herken H, Özkan İ, Kaya N, Turan M, Aşkın R. Gençlerdeki sigara kullanma davranışında anne, baba tutumunun ve sosyo-kültürel düzeyin etkisi. Genel Tıp Dergisi 1997; 7: 189-193.
- 4- Ögel K, Tamar D. Alkol ve madde kullanım bozukluklarının epidemiyolojisi. Ege Psikiyatri Yayınları, Ruhsal bozukluklar Epidemiyolojisi, 2001:1-9.
- 5- Crome I, Bloor R. Ergenlerde madde kötüye kullanımı ve psikiyatrik yandaş hastalıklar. Current Opinion in Psychiatry Türkçe Baskı 2005;1:196-203.
- 6- Pekşen Y, Canbaz S, Sünter AT, Tunçel EK. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Beden Eğitim ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinde sigara içme sıklığı ve etkileyen faktörler. Bağımlılık Dergisi 2005;6:111-116.
- 7- Mayda AS, Tufan N, Baştaş S. Düzce Tıp Fakültesi öğrencilerinin sigara konusundaki tutumları ve içme sıklıkları. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2007;6:364-370.
- 8- Demirel Y, Sezer RE. Sivas bölgesi üniversite öğrencilerinde sigara kullanma sıklığı. Erciyes Tıp Dergisi 2005;27:1-6.
- 9- Altındağ A, Yanık M, Yengil E, Karazeybek AH. Şanlıurfa'da Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı. Bağımlılık Dergisi 2005;6:61-66.
- 10- Orak S, Özen T, Orak ME. Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin sigara, alkol alışkanlıkları ve sosyokültürel özelliklerinin incelenmesi. S.D.Ü.Tıp Fakültesi Dergisi 2004; 11: 1-7.
- 11- Tot Ş, Yazıcı K, Yazıcı AE ve ark. Mersin Üniversitesi öğrencilerinde sigara ve alkol kullanım yaygınlığı ve ilişkili özellikler. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2002; 3: 227-231.
- 12- Akvardar Y, Aslan B, Ekici B ve ark. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi dönem II öğrencilerinde sigara, alkol, madde kullanımı. Bağımlılık Dergisi, 2001; 2: 49-56.
- 13- Yiğit Ş, Khorshid L. Ege Üniversitesi Fen Fakültesi öğrencilerinde alkol kullanım ve bağımlılığı. Bağımlılık Dergisi 2006; 7: 24-30.
- 14- Yüksel N, Dereboy Ç, Çifter İ. Üniversite öğrencileri arasında madde kullanımı. Türk Psikiyatri Dergisi 1994; 5: 283-286.
- 15- Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D. İstanbul'da lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı Klinik Psikiyatri 2000a; 4: 242-245.
- 16- Erdem G, Eke CY, Ögel K, Taner S. Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. Bağımlılık Dergisi 2006; 7: 111-116.
- 17- Kaya N, Çilli AS. Üniversite öğrencilerinde nikotin, alkol ve madde bağımlılığının 12 aylık yaygınlığı. Bağımlılık Dergisi 2002; 3: 91-97.
- 18- Evren C. Alkol/madde kullanım bozukluğunda kişilik bozukluğu ek tanısı: Bir gözden geçirme. Klinik Psikiyatri 2004; 7: 111-119.
- 19- Tamar D, Ögel K. Ergenlik döneminde madde kullanımı. Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları, 1997; 2: 502-519.
- 20- Öztürk Y, Günay O (Çev.Edt.) Sağlık 21. 21. Yüzyılda Herkese Sağlık. Herkes için Avrupa Sağlık Serisi No.6. Erciyes Üniversitesi Yayınları No:126. 2008, II. baskı. Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri.
- 21- Ögel K, Taner S, Eke C Y, Erol B. Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2004;5:213-221.
- 22- Karatay G. Ergenlerde madde kullanımı ve ilgili risk faktörleri. Sürekli Tıp Eğitim Dergisi 2008; 17: 15-22.
- 23- Haddad LG, Malak MZ. Smoking habits and attitudes towards smoking among university student in Jordan. International Journal of Nursing Studies 2002; 39: 793-802.
- 24- Kypri K, Baxter J. Smoking in a New Zealand

- university student sample. The New Zealand Medical Journal 2004;12:117(1190):U794.
- 25- Emmons KM, Wechsler H, Dowdall G, Abraham M. Predictors of smoking among US collage students. American Journal of Public Health 1998;88:104-107.
 - 26- Altıntaş H, Temel F, Benli E ve ark. Tıp Fakültesi Birinci sınıf öğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, görüş ve tutumları. Bağımlılık Dergisi. 2004;5:107-114.
 - 27- Açikel CH, Uçar M, Yaren H ve ark. Sağlık Astsubay Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde sigara içme durumu ve etki eden faktörler. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2004;3:178-185.
 - 28- Kutlu R, Çivi S. Seydişehir Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde sigara kullanma durumu ve etkileyen faktörler. Bağımlılık Dergisi 2006;7:71-79.
 - 29- İlhan İÖ, Demirbaş H, Doğan YB. Çıraklık eğitimine devam eden çalışan gençlerde alkol kullanımı üzerine bir çalışma. Türk Psikiyatri Dergisi 2005;16:237-244.
 - 30- So DW, Wong FY. Alcohol, drug, and substance use among Asian-American collage students. Journal of Psychoactive Drug 2006; 38:35-42.
 - 31- Odek-Ogunde M, Pande-Leak D: Prevalence of substance use of among students in a Kenya university: a preliminary report. East African Medical 1999;76:301-306.
 - 32- Doğan O. Sivas ilindeki lise öğrencilerinde madde kullanımı yaygınlığı. Bağımlılık Dergisi, 2001; 38: 53-59.
 - 33- Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D. Uçucu madde kullanımının yaygınlığı: Çok merkezli bir araştırmanın verilerinin değerlendirilmesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2000b; 1: 220-224.
 - 34- Kuğu N, Akyüz G, Erşan E, Doğan O. Sanayi bölgesinde çalışan çıraklarda madde kullanımı ve etkileyen etkenlerin araştırılması. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2000; 1: 19-25.
 - 35- Türe M, Kurt İ, Aktürk Z. Tıp öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımının frontal lob kişilik ölçeği ile ilişkisi. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2006;23: 19-27.
 - 36- Pıçakçıefe M, Keskinoglu P, Bayar B, Bayar K. Muğla Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sigara içicilik sıklığı ve içiciliği artıran nedenler. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2007;6: 267-272.
 - 37- Gökgöz Ş, Koçoğlu G. Adelosan çağda sigara ve alkol içme davranışı. Fırat Tıp Dergisi 2007;12: 214-218.
 - 38- Sutherland I, Willner P. Patterns of alcohol, cigarette and illicit drug use in English adolescents. Addiction 1998;93: 1199-1208.
 - 39- Boyacı H, Çorapcioğlu A, Ilgazlı A ve ark. Kocaeli Üniversitesi Öğrencilerinin sigara içme alışkanlıklarının değerlendirilmesi. Solunum Hastalıkları 2003;14:169-175.
 - 40- Karaçam Z, Kitiş Y, Çetin H. Hacettepe Üniversitesi, sağlık hizmetleri meslek Yüksekokulları öğrencilerinin sigara içme durumu ve sigar içmeye ilişkin davranışları. Hemşirelik Forum Dergisi.5(1):47-52.
 - 41- Çalışkan D, Çulha G, Sarışen Ö ve ark. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrenci ve çalışanlarının sigara içme durumu ve etkili faktörler. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 2005; 58:124-131.
 - 42- Barut Y .Üniversite öğrencilerinin sigara-alkol-ilaç alma ve uyuşturucu madde kullanma alışkanlığının araştırılması. Sağlık Dergisi 1992; 64: 11-16.
 - 43- Marakoğlu K, Çivi S, Şahsivar S, Özdemir S. Tıp Fakültesi birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinde sigara içme durumu ve depresyon yaygınlığı arasındaki ilişki. Bağımlılık Dergisi 2006; 7: 129-134.
 - 44- İlhan F, Aksakal FN, İlhan MN, Aygün R. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin sigara içme durumu. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2005;3:188-198.
 - 45- BrookU,TepperA. Consumption, knowledge and attitudes of high school pupils towards alcohol and alcoholism: the Israeli experience. Patient Education and Counseling 2002; 47: 115-119.
 - 46- Erci B. Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen faktörler. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 1999; 2: 83-93.
 - 47- Şaşmaz T, Buğdaycı R, Toros F ve ark. Ergenlerde alkol içme prevalansı ve olası risk faktörleri: okul tabanlı kesitsel bir çalışma. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 2006;5:94- 104.
 - 48- Graves KN, Fernandez ME, Shelton TI, et al. Risk and Proctive factors associated with alcohol, cigarette, and marijuna use during adolescence. Journal of Youth and Adolescence 2005; 34:379-387.
 - 49- Gfroerer JC, Greenblatt JC, Wright DA. Substance use in the US college-age population differences according to educational status and living arrangement. American Journal of Public Health 1997; 87:62-65.
 - 50- Karatay G, Kubilay G. Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi 2004;1:57-7.
 - 51- Kılıçarslan F. Madde bağımlılığı ergenlerde aile terapileri ve bir olgu sunumu. Bağımlılık Dergisi 2007;8:42-45.